

О.І. КУЩЕНКО, канд. екон. наук, доц., ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Харків
Т.В. ПОНОМАРЬОВА, канд. екон. наук, ст. викл., ХНУ ім. В.Н.
Каразіна, Харків

СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Розглянуто основні тенденції розвитку малих підприємств Харківської області та побудовано багатофакторну регресійну модель для дослідження діяльності малих підприємств на регіональному рівні

Ключові слова: малі підприємства, закономірності розвитку, регресійна модель

Рассмотрены основные тенденции развития малых предприятия Харьковской области и построена многофакторная регрессионная модель для исследования малых предприятия на региональном уровне.

Ключевые слова: малые предприятия, закономерности развития, регрессионная модель

The main trends in the development of small enterprises of Kharkov region. Constructed multivariate regression model for the study of small businesses within the region

Keywords: small enterprises, conformities to law of development, regressive model

Вступ. Інтенсивний розвиток конкурентного підприємницького середовища в регіонах розглядається як необхідна умова ефективного функціонування глобальної ринкової системи. Мале підприємництво сприяє формуванню раціональної структури економіки, підвищенню конкурентоспроможності країни, зростанню чисельності середнього класу, зниженню рівня безробіття, збільшенню доходної частини бюджетів усіх рівнів та підвищенню, тим самим, політичної, економічної та соціальної стабільності суспільства.

Необхідність підвищення ефективності прийнятих на державному рівні рішень в сфері підтримки малого підприємництва обумовлює досить високі вимоги, які висуваються до інформаційного забезпечення державних структур своєчасними, достовірними і повними відомостями про поточний стан, динаміку і перспективи розвитку малих підприємств. Основним джерелом офіційної інформації є дані, що надаються органами державної статистики. Взаємопов'язана система статистичних показників, достовірна інформаційна база, оптимальне поєднання методів обробки статистичної інформації розглядаються дослідниками як базові умови проведення найбільш повного регіонального моніторингу, що є основою для реалізації всіх етапів цілеспрямованої і ефективної політики в сфері регулювання та підтримки малого підприємництва. Особливу значимість у цьому зв'язку набувають завдання кількісного оцінювання рівнів регіонального розвитку малого підприємництва.

© О.І. Кущенко, Т.В. Пономарьова, 2012

Проблеми сутності і розвитку малих підприємств та підприємництва становлять значний інтерес і досліджуються в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. У працях М. Вебера, Д. Гелбрейта, Р. Солоу, Р. Харрода представлені різні аспекти взаємозв'язку малого підприємництва та економічного зростання. В умовах ринкової економіки мале підприємництво стало об'єктом актуальних досліджень з боку українських вчених – І.Г. Манцурова, С.С.Ващаєва, С.Г. Дриги, О.А.Чуприни, А.В. Яценко [1, 3]. Складність і багатогранність даної теми визначає інтерес до неї як українських вчених, так і представників західних економічних шкіл. Проте основна увага приділяється теорії і розробці понятійного апарату, або описовому аналізу стану малого підприємництва в Україні. Проблемам статистичної оцінки регіонального розвитку малих підприємств, а також факторів, що впливає на цей розвиток у міжрегіональному аспекті присвячено обмежена кількість наукових праць.

Постановка завдання. Отже, завдання дослідження закономірностей розвитку малого підприємництва і, зокрема, діяльності малих підприємств, виявлення особливостей стану малого підприємництва на регіональному рівні, дослідження факторів, що впливають на процеси формування і розвитку малого підприємництва в Україні, є актуальними і затребуваними часом. Все вищезазначене зумовило вибір теми даного дослідження та його мету, що полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному застосуванні статистичних методів для дослідження розвитку діяльності малих підприємств в регіональному аспекті.

Методологія. Робота базується на загальнонаукових і статистичних методах дослідження: групувань, узагальнення показників звітності малих підприємств, побудови і оцінки рядів динаміки, порівнянь, багатфакторного регресійного аналізу.

Результати дослідження. Малі підприємства – це юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми господарювання, в яких середня кількість працівників за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятидесяти осіб, а обсяг доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за цей період не перевищує сімидесяти мільйонів гривень (Господарський кодекс України від 16.01.2003р. № 436-IV зі змінами та доповненнями відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.08 № 523-VI).

Кількість малих підприємств (у відсотках до загальної кількості підприємств) Харківської області у 2010 р. склала 94,1%. У порівнянні з 2009 роком вона зменшилась на 0,3 в.п., а у порівнянні з 2008 р. зросла на 0.6 в.п. По м. Харкову питома вага малих підприємств до загальної кількості становить 95,1%, що на 0,2 в.п. менше ніж у 2009 році. Найбільше частка малих підприємств у порівнянні з 2009р. зросла по таких районах області, як Нововодолазький (на 5.2 в.п.). Великобурлуцький (на 4.9 в.п.). Золочівський

(на 1.8 в.п.). Значне зменшення частки малих підприємств за цей же період спостерігається у Куп'янському (без м.Куп'янська) (на 5.2 в.п.), Кегичівському (на 3.4 в.п.), Коломацькому (на 2.7 в.п.), Первомайському (без м.Первомайський) (на 2.5 в.п.), Близнюківському (на 2.2 в.п.), Печенізькому (на 2.2 в.п.) районах області [2, 4].

У розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення Харківської області у 2010р. припадає 76 підприємств, по м. Харкову – 118 підприємств. Серед районів області найбільша кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення зосереджена на території Харківського району – 51 підприємство, Борівського району – 40 підприємств, м. Чугуєва – 38 підприємств. Найменша кількість у Близнюківському районі – 17 підприємств та Куп'янському районі (без м.Куп'янська) – 12 підприємств (Таблиця 1).

Таблиця 1 – Динаміка кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення у розрізі окремих районів та міст Харківської області у 2006-2010 рр.

Регіони області	Кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць					У % до середнього показника по області				
	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010
Харківська область	75	80	81	83	76	X	X	X	X	X
м. Харків	116	124	126	128	118	154,7	155,0	155,6	154,2	155,3
м. Ізюм	34	35	31	34	31	45,3	43,8	38,3	41,0	40,8
м. Куп'янськ	31	27	26	23	23	41,3	33,8	32,1	33,7	30,3
м. Лозова	28	26	26	27	21	37,3	32,5	32,1	32,5	27,6
м. Лоботин	27	27	29	31	25	36,0	33,8	35,8	37,3	32,9
м. Первомайський	33	33	32	34	29	44,0	41,3	39,5	41,0	38,2
м. Чугуїв	35	41	40	41	38	46,7	51,3	49,4	49,4	50,0
Балаклінський	13	19	19	18	13	24,0	23,8	23,5	21,7	23,7
Барвінківський	21	21	21	22	20	28,0	26,3	25,9	26,5	26,3
Близнюківський	23	21	21	19	17	30,7	26,3	25,9	22,9	22,4
Богодухівський	21	24	21	24	21	28,0	30,0	25,9	28,9	27,6
Борівський	34	40	36	43	40	45,3	50,0	44,4	51,8	52,6
Вовчанський	29	32	29	31	27	38,7	40,0	35,8	37,3	35,5
Дергачівський	40	47	44	44	37	53,3	58,8	54,3	53,0	48,7
Зачепилівський	32	33	24	35	19	42,7	41,3	29,6	30,1	25,0
Кегичівський	24	25	24	35	22	32,0	31,3	29,6	30,1	28,9
Коломацький	36	37	39	37	25	48,0	46,3	48,1	44,6	32,9
Красноградський	22	21	21	22	13	29,3	26,3	25,9	26,5	23,7
Краснокутський	29	29	28	29	27	38,7	36,3	34,6	34,9	35,5
Куп'янський	22	19	16	17	13	29,3	23,8	19,8	20,5	15,8
Лозівський	25	20	22	22	13	33,3	25,0	27,2	26,5	23,7
Печенізький	37	40	41	42	34	49,3	50,0	50,6	50,6	44,7
Сахновщинський	19	19	13	21	13	25,3	23,8	22,2	25,3	23,7
Харківський	47	53	54	61	51	62,7	66,3	66,7	73,5	67,1
Чугуївський	21	22	23	22	23	28,0	27,5	28,4	26,5	30,3

У 2010 р. на малих підприємствах області було зайнято 131,3 тис. працівників, що на 3,3% менше ніж у попередньому році. Суттєво зменшилась кількість найманих працівників у Борівському (на 26,5%), Первомайському (на 26%), Красноградському (на 23,2%) районах області. Середня кількість найманих працівників на одному малому підприємстві становить 6 осіб. Питома вага найманих працівників малих підприємств до загальної кількості найманих працівників по Харківській області становила 28%, що на 0.6 в.п. більше ніж у 2009р. [4].

Фонд оплати праці у 2010 р. склав 1664,6 млн.грн., що на 4,8% більше, ніж у 2009 р. Середньомісячна заробітна плата за відповідний період часу збільшилась на 8,4% і становила 1071,10 грн. Серед міст та районів області найвища середньомісячна заробітна плата у працівників Шевченківського (1403,69 грн.), Ізюмського (без м. Ізюма) (1330,84 грн.), Лозівського (без м. Лозова) (1276,02 грн.) районів області (рис. 1).

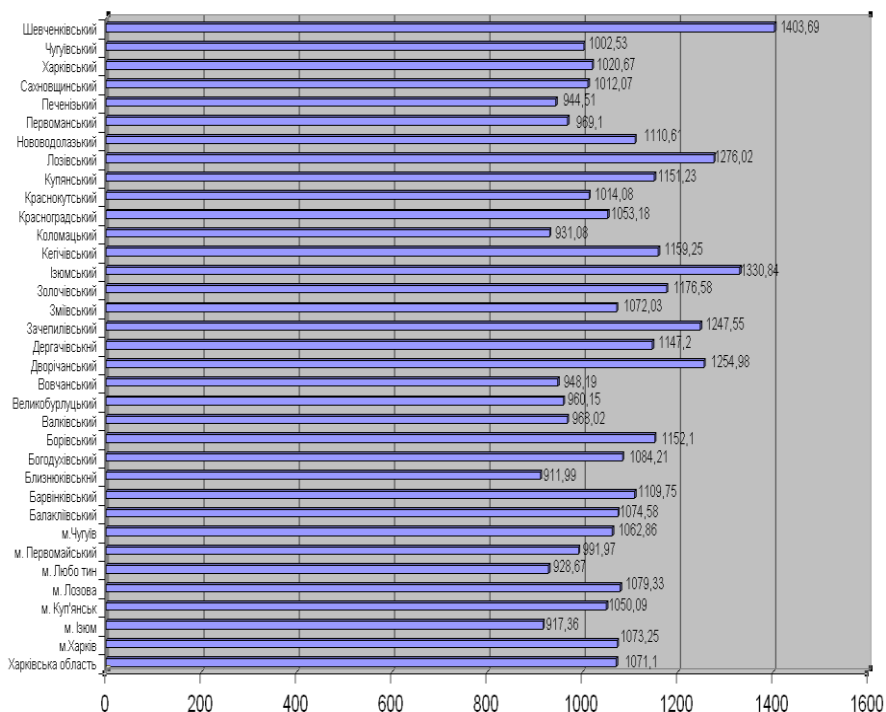

Рис. 1 – Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника у розрізі районів та міст Харківської області у 2010 році

У 2010 р. малими підприємствами Харківської області було реалізовано продукції (робіт, послуг) на суму 28167,1 млн. грн., що на 7,8 % більше, ніж у попередньому році. Внесок малих підприємств у загальні обсяги реалізації в

цілому по області залишається незначним і становить 19,1%, що на 0,7 в.п. більше ніж у 2009р. [2, 4]. По м. Харкову цей показник становить 20,8% і не суттєво відрізняється від середнього по області, а по районах області має значні коливання.

У структурі операційних витрат матеріальні витрати складають 19,1% від загальної суми витрат: вартість товарів та послуг, придбаних для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки – 56,4%, амортизація – 2,3%, витрати на оплату праці – 5,6%. відрахування на соціальні заходи – 1,9%, інші операційні витрати – 14,7% (рис. 2).

У 2010 р. малі підприємства регіону працювали більш ефективно, ніж у 2008-2009рр. У 2010 році на 1 гривню реалізованої продукції (робіт, послуг) вони витрачали у середньому 99,2 коп. (у 2009р. – 102,0 коп., у 2008р. – 101,3 коп.).

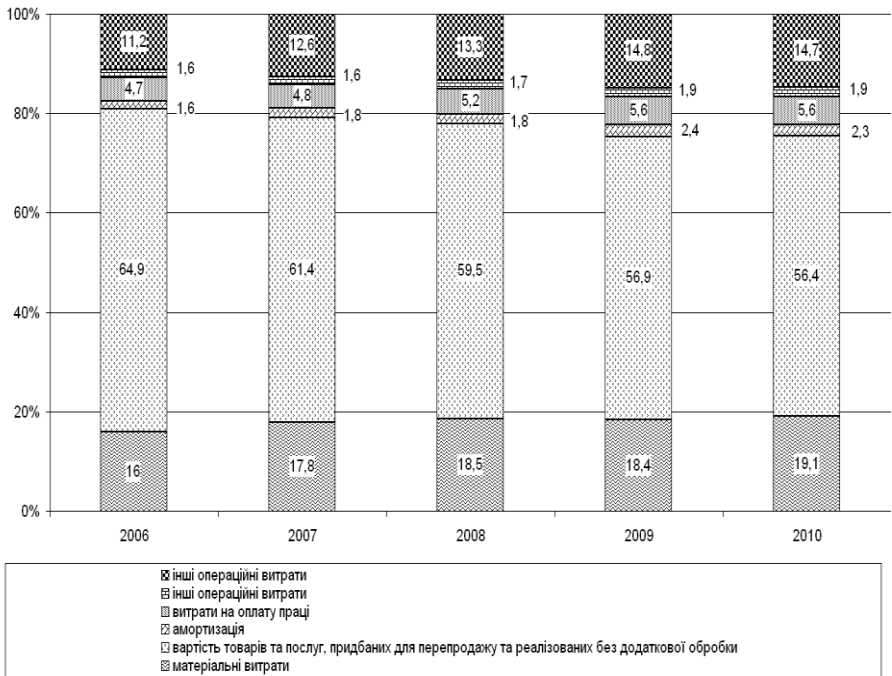

Рис. 2 – Структура операційних витрат з реалізованої продукції (робіт, послуг) у Харківській області у 2006-2010 роках, %

Загальний обсяг валових капітальних інвестицій в основний капітал малих підприємств Харківської області становив у 2010 р. 1517,4 млн. грн., що на 13,8% менше ніж у 2009 році (рис. 3). Із загальної суми валових капітальних інвестицій, в матеріальні активи було направлено 1502,4 млн. грн. (99%), в нематеріальні – 15 млн. грн. (1%). Найбільша сума валових

капітальних інвестицій (12263 млн. грн.) освоєно малими підприємствами м. Харкова (80,8% від загальної суми) [4].

За результатами діяльності у 2010 р. малими підприємствами допущено 557 млн. грн. збитку. Це у 2,6 рази менше суми збитку, отриманого у 2009 році. Прибутково протягом 2010 р. працювало 57,2% підприємств області. Ними отримано 1706,7 млн. грн. прибутку від звичайної діяльності до оподаткування, що на 2,8% більше, ніж у 2009 році. Позначилася тенденція до зменшення розміру збитків. У 2010 р. збитково працювало 42,8% підприємств, якими допущено 2263,7 млн. грн. збитків. За рік розмір збитків зменшився на 26,8%. Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств малого бізнесу у 2010 р. в цілому по області становить 3,4%. Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності малих підприємств у розрізі районів та міст Харківської області у 2010 році наведено на рис. 4.

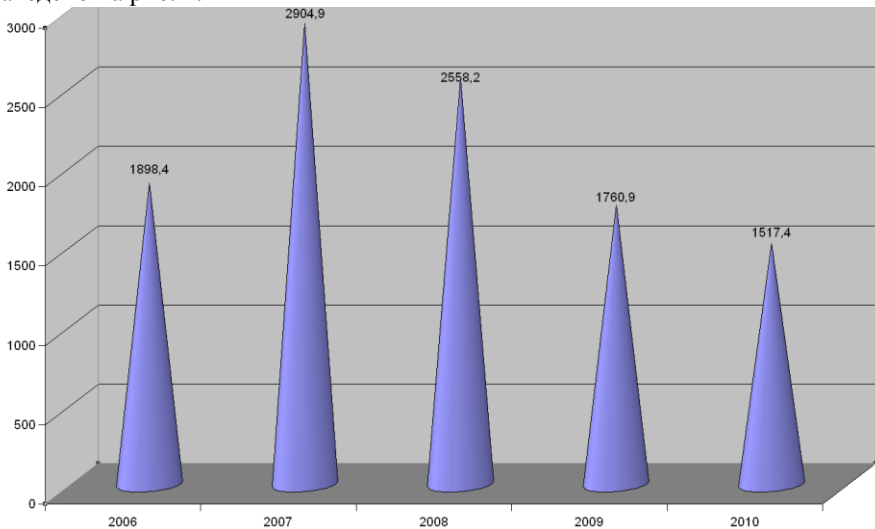

Рис. 3 – Динаміка валових капітальних інвестицій в основний капітал малих підприємств Харківської області у 2006-2010 рр.

Для дослідження факторів розвитку малого підприємництва проведемо кореляційно-регресійний аналіз за 2005-2010 рр., що дозволить встановити, виміряти та пояснити характер взаємозв'язків у розвитку діяльності малих підприємств на регіональному рівні. А оскільки прибуток від звичайної діяльності малих підприємств до оподаткування є синтетичним показником, рівень якого зумовлений дією багатьох факторів, в аналізі доцільніше використовувати не прості двохфакторні моделі, а багатофакторні кореляційно-регресійні моделі, які дають змогу вивчити відразу вплив

кількох факторів. Для проведення розрахунків вихідними даними служать матеріали Головного управління статистики у Харківській області [4].

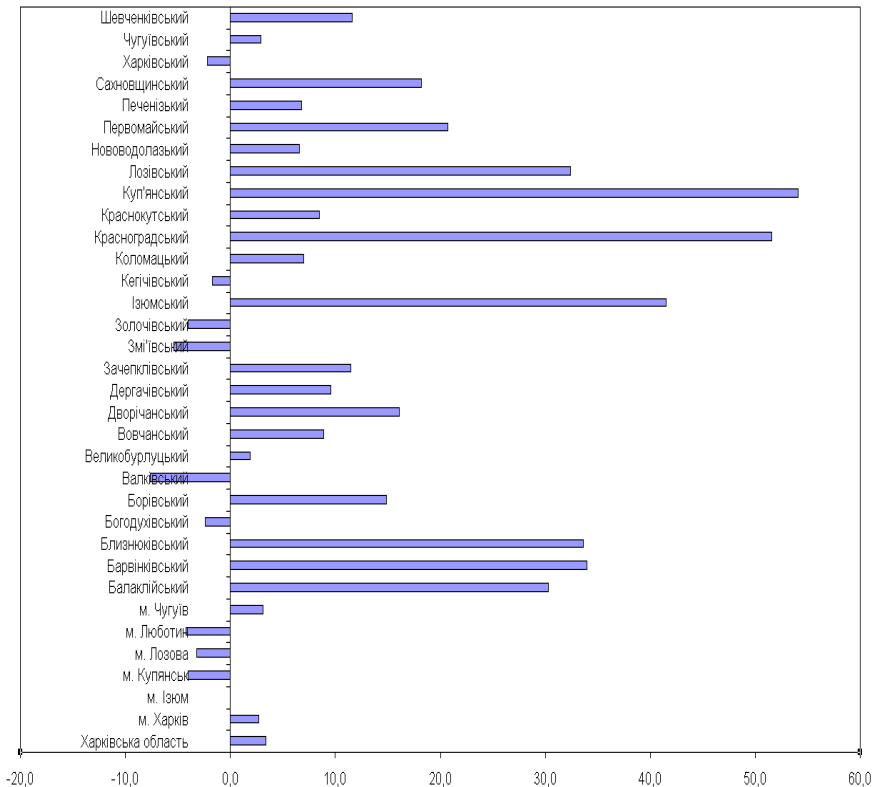

Рис. 4 – Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності малих підприємств у розрізі районів та міст Харківської області у 2010 році, %

Однією з основних умов формування моделі та відбору до неї факторів є наявність причинного зв'язку останніх з результативною ознакою (прибуток від звичайної діяльності малих підприємств). Для того, щоб визначити фактори, які слід включати у багатофакторну регресійну модель, необхідно перевірити їх на мультиколінеарність. Якщо між факторними ознаками існує функціональний або дуже щільний статистичний зв'язок (мультиколінеарність), то немає потреби включати в модель їх разом, тому що це негативно впливає на кількісні характеристики моделі.

Отже, для побудови багатофакторної регресійної моделі дослідження діяльності малих підприємств на регіональному рівні нами обрано наступні факторні ознаки: кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного

населення, одиниць (X1), кількість зайнятих працівників, тис. осіб (X2), валові капітальні інвестиції, млрд. грн. (X3), обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн. грн. (X4).

Таким чином, згідно із результатами розрахунків значень коефіцієнтів регресії за допомогою комп'ютерної програми «Microsoft Excel» багатofакторні кореляційно-регресійні рівняння розвитку діяльності малих підприємств на регіональному рівні виглядатимуть таким чином:

$$Y = -11,96 - 0,115X_1 + 1,509X_2 + 0,279X_3 + 0,488X_4 \quad (1)$$

Величина коефіцієнта детермінації R^2 для побудованої моделі згідно з розрахунками становить 0,9. Отже, 90 % варіації прибутку від звичайної діяльності малих підприємств лінійно пов'язано з включеними до моделі факторами. Скористаємося критичним значенням F-критерію для перевірки істотності кореляційного зв'язку. Результати дисперсійного аналізу наведено у таблиці 2. Оскільки за даними розвитку діяльності малих підприємств F-критерій = 185,62, а $k_1=4$, $k_2=1$, тоді розраховане за допомогою програми «Microsoft Excel» значення ймовірності $F_{PACП}(4; 1) = 0,0549$. Це означає, що є підстави з ймовірністю на 94,5 % стверджувати про вірогідність впливу всіх досліджуваних факторів на розвиток діяльності малих підприємств за періоди, що розглядаються.

Таблиця 2 – Результати дисперсійного аналізу діяльності малих підприємств Харківської області

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значущість F</i>
Регресія	4	297275,739	74318,93474	185,6236026	0,0549867
Залишок	1	400,3743796	400,3743796		
Усього	5	297676,1133			

Як видно з отриманої моделі, фактори X2, X3 та X4 позитивно впливають на зростання прибутку від звичайної діяльності малих підприємств області. Проте згідно розрахунків, зростання кількості малих підприємств регіону (на 10 тис. осіб наявного населення) не сприяє збільшенню прибутку від звичайної діяльності, що може бути обумовлено збитковістю окремих малих підприємств регіону.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє визначити, що проблема створення сприятливих умов для розвитку малого підприємництва на регіональному рівні постійно вимагає зміни методів і форм управління цим процесом, удосконалення й узгодження функцій управління ним на всіх рівнях. Основними причинами, що перешкоджають розвитку малого підприємництва в Харківській області, є:

- складність регуляторних процедур та адміністративні перешкоди;
- високі процентні ставки за кредитами і проблеми з їх отриманням у банківських установах;
- недосконалість системи обліку та статистичної звітності малого підприємництва, обмеженість оперативного інформаційного забезпечення;

– низький рівень культури у сфері підприємництва та професійної підготовки самих підприємців.

Висновки. Проведений аналіз діяльності малих підприємств Харківської області дозволяє стверджувати, що не дивлячись на позитивні моменти в деяких показниках ефективності функціонування малих підприємств, якість їх розвитку в більшості випадків не відповідає вимогам сучасності. Так, за досліджуваний період зменшилась кількість малих підприємств в регіоні, як наслідок, скоротилась чисельність зайнятих працівників. Позитивним є зростання середньомісячної заробітної плати на малих підприємствах регіону. Загальний обсяг валових капітальних інвестицій в основний капітал малих підприємств Харківської області також має негативну тенденцію. У 2010 році збитково працювали більш ніж 40 % підприємств малого бізнесу, ця тенденція збитковості вкрай насторожує.

З проведеного нами дослідження можемо зробити висновок, що статистичне моделювання є атрибутом системи управління розвитком діяльності малих підприємств на регіональному рівні, а на основі його активного застосування в статистичному аналізі малого підприємництва можна прийняти ефективні управлінські рішення на всіх рівнях. Подальші дослідження необхідно пов'язати з побудовою статистичних моделей, які дозволять спрогнозувати показники розвитку малих підприємств області у майбутньому з урахуванням факторів, що впливають на нього та обумовлюють його динаміку.

Список літератури: 1. *Дрига С.Г.* Мале підприємництво України: становлення, механізми управління та підтримки : [монографія] / *С.Г. Дрига.* - К. : ТОВ «ДКС центр», 2009. – 362 с. 2. Офіційний веб-сайт Харківського регіонального фонду підтримки підприємництва. – [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.kharkiv.biz.ua/> 3. Розвиток малих підприємств (статистичне оцінювання впливу на економічне зростання та конкурентоспроможність країни): монографія / *[І.Г. Манцуrow, С.С. Вацаев, О.А. Чуприна та ін.]* ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. *І.Г. Манцуrowa.* – К. : КНЕУ, 2009. – 181 с. 4. Сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkov.ukrtel.net>

Надійшла до редколегії 09.08.2012